

Rozwój geografii fizycznej na Uniwersytecie w Wiedniu

*Development of physical geography
at Vienna University*

JAN SZUPRYCZYŃSKI

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego PAN,
87-100 Toruń, ul. Kopernika 19; janszupryczynski@geopan.torun.pl

Zarys treści. Przedstawiony został rozwój geografii fizycznej na Uniwersytecie w Wiedniu, od powołania pierwszej katedry w 1851 roku aż do chwili obecnej. Scharakteryzowano sylwetki naukowe wszystkich kierowników katedr.

Słowa kluczowe: Austria, Uniwersytet Wiedeński, F.F. Simony, A. Penck, E. Brückner, F. Machatschek, J. Sölch, H. Spreitzer, J. Fink, H. Fischer.

Wprowadzenie

Uniwersytet w Wiedniu powstał w 1365 r. Jest zatem o rok młodszy od Uniwersytetu w Krakowie.

W roku 1894 w Austrii przeprowadzono ważną i głęboką reformę szkolnictwa. Reforma ta objęła zarówno zakres programów nauczania, jak i reorganizację struktury szkolnictwa, w tym szeroką rozbudowę kierunków studiów uniwersyteckich (Bernleithner, 1965; Fischer, 1995). W wyniku tych reform utworzono również Austriacką Akademię Nauk. Wśród 40 powołanych członków było dwóch geografów: Adrian Edler von Balbi i Carl Freiherr von Hügel. Ten drugi został pierwszym prezydentem Akademii (Lichtenberger, 1988).

Reformatorski trend w szkolnictwie wykorzystał Friedrich Simony – kustosz Muzeum Przyrodniczego w Klagenfurcie (Klagenfurter Naturhistorische Museum) i wystąpił z propozycją utworzenia geografii na Uniwersytecie Wiedeńskim. W owym czasie miał on już poważne osiągnięcia w badaniach geograficznych Alp, głównie w zakresie geomorfologii i limnologii. Pierwszym profesorem w zakresie geografii przy nowo utworzonej katedrze geografii w 1851 r. został właśnie Friedrich Simony (Bernleithner, 1963; Fischer, 1993). Simony

na szeroką skalę rozwinął badania środowiskowe, był też wybitnym kartografem i utalentowanym malarzem (Kretschmer, 1996).

Następcami Simoniego w Katedrze Geografii Fizycznej byli na ogół geomorfolodzy, ale uprawiający z powodzeniem inne specjalizacje z zakresu geografii fizycznej – Eduard Brückner, kierownik katedry w latach 1906–1927, był wybitnym klimatologiem, a Juliusz Fink (1969–1981) znamienitym gleboznawcą.

W 1885 roku powstał Instytut Geograficzny – Geographisches Institut z dwiema katedrami: Geografii Fizycznej (Physische Geographie) i Geografii Historycznej (Historische Geographie). Taka struktura instytutu stała się wzorcową dla innych instytutów geograficznych nie tylko w Austrii, ale również w wielu państwach europejskich. W tym czasie w instytucie pracowało dwóch profesorów zwyczajnych – kierowników katedr i mała grupka asystentów. Dopiero 80 lat od utworzenia instytutu geografii na uniwersytecie doszło do zmiany w jego strukturze. Nastąpiło to w latach 1965–1966. Utworzono nowe katedry z powołaniem dalszych stanowisk profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych. Powstały katedry: Geografii Regionalnej (Länderkunde), Kartografii, Klimatologii, Hydrografii oraz Badań Regionalnych i Planowania Przestrzennego (Raumforschung und Raumordnung) i Ekologii Krajobrazu (Landschaftsökologie). Zwiększyła się znacznie liczba zatrudnionych pracowników naukowych i technicznych. Powstały specjalistyczne laboratoria i pracownie (między innymi kartografii komputerowej i sedymentologiczne) Na studiach utworzono 4 kierunki specjalizacji częściowo odpowiadające nowo powstałym katedrom. W 1978 r. zmieniono nazwę Instytutu – Institut für Geographie = Instytut Geografii, a w 1999 wprowadzono szerszą nazwę: Institut für Geografie und Regionalforschung – Instytut Geografii i Badań Regionalnych.

Kierownikami Katedry Geografii Fizycznej kolejno byli: Albrecht Penck (1885–1906), Eduard Brückner (1906–1927), Fritz Machatschek (1928–1934), Johann Sölch (1935–1951), Hans Spreitzer (1952–1968), Juliusz Fink (1969–1981), Hans Fischer (1983–2002) i Thomas Glade (od 2006).

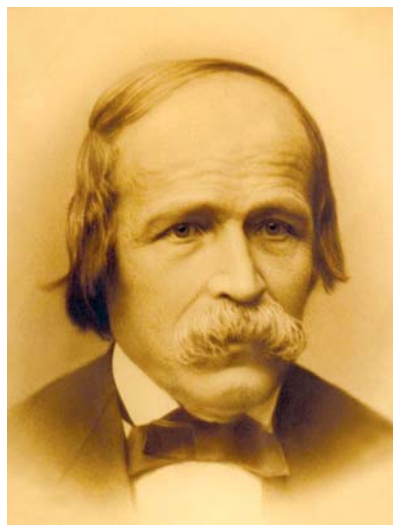
Od chwili powołania pierwszej katedry geografii fizycznej na czoło badań wysunęła się geomorfologia. Kierownikami katedry geografii fizycznej byli na ogół wybitni geomorfolodzy. W Wiedniu powstała znana na świecie szkoła geomorfologii. Fundamenty tej szkoły zbudował F. Simony, a swoje apogeum osiągnęła za czasów jego następców – Albrechta Pencka i Eduarda Brücknera. Na bazie badań prowadzonych w Alpach wypracowano na owe czasy nowoczesne metody badań z zakresu geomorfologii glacialnej, a później również geomorfologii krasu. W końcu XIX i na początku XX w. wiedeńska szkoła geomorfologii glacialnej była wiodąca w Europie i uzyskała też wysoką pozycję w świecie. Studia w Wiedniu ukończyło lub obroniło pracę doktorską wielu znanych, wybitnych geomorfologów, którzy obejmowali później kierownicze

stanowiska na zagranicznych uniwersytetach i organizowali często od podstaw nowe instytuty geograficzne. Z wiedeńskiej szkoły geomorfologicznej wywodzili się między innymi: Eduard Ritter, Jovan Cvijic, Otto Maul, Norbert Krebs, Otto Lehmann, Herman von Wismann, Julius Büdel oraz Konrad Wiche (Fischer, 1995).

A oto krótka charakterystyka głównych postaci wiedeńskiej szkoły geomorfologii.

Friedrich Simony (1813–1896)

Urodził się w Hroch k. Tyńca w Czechach, zmarł w St. Gallen w Styrii (Steiermark). Jego ojciec, lekarz wojskowy, był przypuszczalnie pochodzenia węgierskiego. W 1833 r. ukończył studia farmacji we Wiedniu. Po studiach zajął się badaniami środowiska geograficznego Alp. Głównym obszarem jego penetracji naukowych był Dachstein. W roku 1840 z przewodnikiem górskim dokonał pierwszego wejścia na Dachstein-plateau, a w 1842 dokonał pierwszego wejścia na Dachstein (Hohen Gjaidstein 2792 m n.p.m.). Pierwszy jego

wydrukowany artykuł w Wiener Zeitung dotyczy właśnie tego alpinistycznego osiągnięcia – *Ersteigung des Hohen Dachstein von Karls Eisfeld aus*.

W 1844 roku Simony rozpoczyna systematyczne badania limnologiczne – sondowania na Jeziorze Hallstatt (Halstätter See). Dwa lata później rozpoczyna pionierskie badania z zakresu glaciologii (zasięgi lodowców) i geomorfologii glacialnej. Bada lodowce i efekty ich działalności, kary i wyglądy lodowcowe, rysy lodowcowe i moreny. Kontynuuje w 1848 r. badania limnologiczne, przeprowadzając pomiary temperatury wody na różnych głębokościach w jeziorach Salzkammergut. Był pierwszym geografem, który badał lodowce i jeziora Alp!

W 1848 roku zostaje kustoszem muzeum w Klagenfurcie. Na wystawie w muzeum prezentuje olbrzymią kolekcję skał alpejskich i minerałów. Zatem obok geomorfologii i limnologii prowadzi badania z zakresu geologii i mineralogii. W 1849 roku zostaje włączony do prac w Państwowym Instytucie Geologicznym (k.k. Geologische Reichsanstalt). Sporządza pierwszy przekrój geologiczny przez Alpy (1850 r.) od doliny Ennst (Anizy) poprzez Dachstein aż do doliny Dunaju.

W 1851 roku w wieku 38 lat zostaje pierwszym profesorem zwyczajnym w zakresie geografii na Uniwersytecie w Wiedniu (Fischer, 1993; Kainrath, 1996). Akt nominacyjny z 23 kwietnia 1851 r. mianuje go profesorem geografii jako oddzielnej dyscypliny naukowej utworzonej na Uniwersytecie w Wiedniu (Wohlschläge, 1996). W ciągu tygodnia prowadzi 6 godzin wykładów i 6 godzin ćwiczeń. Zajęcia te obejmowały bardzo szeroki zakres: elementy tzw. matematycznej geografii, geomorfologii, geologii, hydrografii, meteorologii, fito- i zoogeografii. Był świetnym wykładowcą – w 1857 r. S. Simoniego słuchało już ponad 100 studentów (Kainrath, 1996). W wykładach wykazuje wpływ różnych procesów na zmiany ukształtowania powierzchni Ziemi.

W 1875 roku Simony odkrywa fotografię jako środek pomocniczy w badaniach naukowych. Począwszy od 1876 r. fotografuje krajobrazy Dachsteinu. W latach 1884–1889 zestawia olbrzymią dokumentację fotograficzną dla tego regionu górskiego. Był również świetnym rysownikiem i malarzem. Pozostawił po sobie dużą kolekcję obrazów (akwarel), głównie z obszaru Dachsteinu. Opublikował około 200 artykułów i notatek. Duża ich część ukazała się tylko w prasie, gdyż w tym czasie geograficzne czasopisma naukowe jeszcze się nie ukazywały. Największy archiwalny zbiór artykułów F. Simoniego posiada w swych zbiorach Instytut Geografii i Badań Regionalnych Uniwersytetu w Wiedniu. Najlepszą wizytówką jego dorobku naukowego są dwie wielkie prace: *Physiographische Atlas der Alpen* (1862) i 3-tomowe *Das Dachsteingebiet* (1892–1895) – monumentalne dzieło ze świetnymi autorskimi rysunkami krajobrazów alpejskich i licznymi panoramami. Jest to pełna monografia fizyczno-geograficzna, wyjaśniająca genezę krajobrazu tego regionu i opisująca warunki klimatyczne i fitogeograficzne. W społeczeństwie austriackim zasługi F. Simoniego jako badacza alpejskiego są dotychczas powszechnie znane. W wielu archiwach zachowały się jego rysunki i panoramy alpejskie, głównie z Dachsteinu. Są bardzo cenne dlatego, że zostały wykonane zanim powstała dokumentacja fotograficzna.

Kierownikiem Zakładu Geografii był do 1885 r., a więc przez 34 lata. Powszechnie uznaje się Simoniego za ojca wiedeńskiej geografii (*Vater der Universitätsgeographie*). Poprzez swoje badania naukowe dowiódł, że geografia jest samodzielną dyscypliną naukową. Był również w 1856 r. współzałożycielem Towarzystwa Geograficznego w Wiedniu (K.K. Geographischen Gesellschaft in Wien) i w 1862 Austriackiego Towarzystwa Alpejskiego (Österreichische Alpenverein).

Albrecht Penck (1858–1945)

Urodził się w Reudnitz koło Lipska, zmarł w 1945 r. w Pradze. W latach 1875–1878 studiował na Uniwersytecie w Lipsku mineralogię, petrografię i geologię. W końcowej fazie studiów prowadził prace geologiczne – kartowanie geologiczne na obszarze Saksonii. Finalnym produktem tego kartowania jest opublikowana w 1878 r. praca *Geschiebeformation Norddeutschland* (110 stron!). W pracy tej jasno wyraża pogląd, że jest w pełni zwolennikiem koncepcji zlodowacenia kontynentalnego

Europy, sformułowanej przez Otto Torella w 1875 r. Przeciwstawia się zdecydowanie panującej w tym czasie teorii dryftowej. Głosi pogląd, że osady gliniaste powszechnie występujące na obszarze północnych Niemiec to produkt bezpośredniej akumulacji lądolodu. Twierdzi też, że obszary północnych Niemiec co najmniej trzykrotnie były pokryte przez kontynentalny lądolód (Neef, 1958, s. 8). Te niezwykle odważne poglądy, oparte na wnikliwych obserwacjach terenowych, wygłasza młody, wówczas zaledwie 20-letni naukowiec. W tym czasie koncepcja zlodowaceń kontynentalnych nie była w pełni akceptowana, wśród geologów i geografów sporo było jeszcze zwolenników teorii dryftowej.

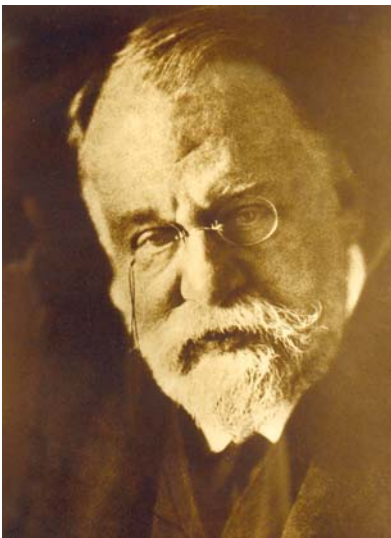
W 1880 roku A. Penck przenosi się do Monachium i podejmuje u K.v. Zitela studia z zakresu paleontologii. Na szeroką skalę przeprowadza badania na obszarze niemieckich Alp. Bada zasięgi lodowców i przyczyny ich ponownych transgresji oraz ich wpływ na przekształcenie powierzchni. Wyniki swoich prac przedstawia w wielkiej pracy *Die Vergletscherung der deutschen Alpen* – na jej podstawie w 1883 r. habilituje się. Zostaje docentem w zakresie geografii! (Bernleithner, 1995). Tą pracą zyskuje wysokie uznanie wśród niemieckich geomorfologów i geologów. Efektem uznania dla osiągnięć naukowych A. Pencka jest powołanie go w 1885 r. na katedrę do Wiednia. W wieku 27 lat zostaje profesorem zwyczajnym i kierownikiem katedry geografii fizycznej. Tutaj tworzy silną szkołę geografii fizycznej, silną szkołę geomorfologii (Bernleithner, 1955, 1965). Wiedeń w tym czasie jest stolicą potężnego państwa – Austro-Węgier. Uniwersytet wiedeński przyciąga na studia młodzież z całej monarchii oraz z państw bałkańskich, które nie mają własnych uniwersytetów. Młody profesor Penck przyciąga do swojej szkoły licznych uczniów-studentów niewiele młodszych od niego. Zrzesza wokół siebie młodych ludzi wielu narodowości,

również Polaków. Od swoich uczniów Penck wymagał pełnego zaangażowania w badaniach naukowych, a przede wszystkim wnikliwych obserwacji terenowych, poprzedzonych dokładną i krytyczną znajomością przedmiotu badań. We Wiedniu wokół Pencka powstaje silna szkoła geomorfologii, zyskująca szerokie uznanie w świecie naukowym. W Wiedniu A. Penck tworzy swoje dwie duże prace: *Morphologie der Erdoberfläche* (t. 1 i 2, 1894) i *Die Alpen im Eiszeitalter* (t. 1-3, 1903–1909).

Tę drugą napisał ze swoim najstarszym uczniem Eduardem Brücknerem. W tym monumentalnym dziele ustalili oni kolejność zlodowaceń i okresów międzyzlodowcowych oraz określili charakter klimatu epoki lodowcowej. Ustanowili podwaliny nowoczesnego podziału czwartorzędu. Na podstawie rozmieszczenia moren czołowych i ich stosunku do tarasów rzecznych wyróżnili w Alpach i na ich przedpolu 4 kolejne wielkie zlodowacenia: najstarsze Günz, największe Mindel, nie mniejsze Riss i ostatnie Würm. Wprowadzone nazwy przyjęły się w nomenklaturze międzynarodowej jako określenia kolejnych zlodowaceń plejstoceńskich. Ten schemat strarygraficzny jest powszechnie stosowany w państwach alpejskich i dotychczas szeroko znany w obszarach kontynentalnych zlodowaceń plejstoceńskich.

W 1906 A. Penck przyjął propozycję Uniwersytetu w Berlinie. Profesorem tego Uniwersytetu pozostał do 1926 r. i jednocześnie do 1922 był dyrektorem Muzeum Oceanogeograficznego. W czasie pobytu w Berlinie nie stworzył już większych prac, ale przyciągnął swoją sławą wielu młodych geografów i geomorfologów, którzy odbywali tu krótkie lub dłuższe staże stypendialne, w tej liczbie również Polacy. W 1929 r. na studiach u A. Pencka przebywali Jan Dylík i Rajmund Galon.

Eduard Brückner (1862–1927)

Urodził się 29 lipca 1862 w Jenie, zmarł w Wiedniu w 1927 r. Jego ojciec Aleksander Brückner był obywatelem fińskim, ale urodził się i działał na obszarze Rosji. Z wykształcenia był historykiem i wykładał na Uniwersytecie w Petersburgu, a w latach 1867–1872 był profesorem na Uniwersytecie w Odessie. Eduard Brückner swoje dzieciństwo spędził w Rosji. W 1872 r. jego ojciec otrzymuje stanowisko profesora na ówczesnym niemieckim uniwersyte-

cie w Dorpacie (dzisiejsze Tartu w Estonii). Okres pobytu w Dorpacie był dla E. Brücknera niezwykle ważny, tu zalicza pierwsze klasy gimnazjum. W latach 1879 i 1881 uczęszcza do gimnazjum w Karlsruhe i później wraca do Dorpatu, aby tam zaliczyć pierwszy rok studiów. W związku z rusyfikacją Uniwersytetu w Dorpacie jego rodzice przenoszą się do Jeny. Brückner kontynuuje studia w Dreźnie, a później w Monachium. O przedmiocie jego studiów brak szczegółowych informacji. Przypuszczalnie studiował głównie fizykę (Oberhummer, 1928). Promotorem jego pracy doktorskiej był Albrecht Penck (1885). Penck ukierunkował jego zainteresowania naukowe w geomorfologii – dysertacja doktorska dotyczyła zlodowaceń obszaru Salzachu (*Die Vergletscherung des Salzachgebietes*).

W latach 1886–1888 Brückner pracuje w obserwatorium morskim (Deutsche Seewarte) w Hamburgu. Jego bezpośrednim przełożonym jest wybitny klimatolog Wladimir Köppen, wydawca czasopisma Meteorologische Zeitschrift. W Hamburgu pogłębia swoją wiedzę z meteorologii i klimatologii. Przyjmuje też obywatelstwo niemieckie (a w latach późniejszych szwajcarskie i austriackie). Mimo że nie miał habilitacji, z polecenia A. Kirchhoffa w 1888 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym na Uniwersytecie w Bernie, a trzy lata później profesorem zwyczajnym (Bernleither, 1955). W Bernie powstaje jego dzieło z klimatologii – o wahaniami klimatu od 1700 roku (*Klimaschwankungen seit 1700*). Stwierdza w nim, że istnieją wahania klimatyczne powtarzające się w cyklach co 35 lat. W wyniku ścisłej współpracy z A. Penckiem ukazuje się w 1897 r. ważna dla studentów praca – podręcznik o formach powierzchni ziemi (*Die feste Erdrinde und ihre Formen*). Ten podręcznik cieszył się dużym powodzeniem wśród studentów, ale nie doczekał się drugiego wydania (Oberhummer, 1928).

Brückner przywiązuje dużą wagę do wykładów, kolokwiów i egzaminów oraz do badań terenowych. Aby uatrakcyjnić wykłady wprowadza przeżrocza (!). W latach 1899/99 pełni funkcję dziekana i zostaje na rok akademicki 1899/1900 w młodym wieku (37 lat) wybrany rektorem Uniwersytetu w Bernie. W 1903 r. ukazuje się drukiem pierwszy tom największej pracy napisanej razem z A. Penckiem *Die Alpen im Eiszeitalter (Alpy w epoce lodowej)*. Brückner w tym tomie zamieścił szczegółowe opracowanie większej części szwajcarskich Alp (Machatschek, 1928). W roku 1904 przenosi się do Halle, a stąd w 1906 do Wiednia. Jako najstarszy uczeń A. Pencka (4 lata starszy od swego mistrza) obejmuje po nim kierownictwo katedry geografii fizycznej! W Wiedniu koncentruje się na badaniach geomorfologicznych. Wraz ze swoimi uczniami prowadzi wnikliwe badania we wschodnich Alpach. Wiedeń jest w dalszym ciągu europejskim centrum badań geomorfologicznych – nie tylko geomorfologii glacialnej, ale również strukturalnej. Obok geomorfologii wyklada geografie regionalną głównie Europy, ale od 1912 również Ameryki Północnej. Amerykę poznaje dzięki podróżom odbytym w 1912 r. na zaproszenie Amerykańskiego Towarzystwa

Geograficznego. To była jedyna podróż Brücknera poza europejski kontynent. Wcześniej odbył liczne podróże po krajach europejskich – od Rosji po Hiszpanię i od Wielkiej Brytanii po Bułgarię (Oberhummer, 1928). Jemu też wiedeńscy geografowie zawdzięczają uzyskanie obecnej siedziby Instytutu.

W 1906 roku E. Brückner zakłada nowe czasopismo naukowe *Zeitschrift für Gletscherkunde* (czasopismo historii lodowcowej), które ukazywało się pod jego redakcją do 1927 r. Został członkiem Austriackiej Akademii Nauk. Był członkiem komisji naukowych, między innymi międzynarodowej komisji do badań glacialnych. Na Kongresie Geograficznym w Rzymie w 1913 r. powołano Komisję Badań Polarnych, do której wybrano również E. Brücknera. Był też przedstawicielem Austrii na międzynarodowych konferencjach poświęconych opracowaniu mapy świata w skali 1:1 mln w Londynie i w Paryżu (inicjatywę opracowania takiej mapy zgłosił na Kongresie Geograficznym w Bernie w 1891 r. Albrecht Penck). Był aktywnym członkiem Austriackiego Towarzystwa Geograficznego i jego prezydentem w latach 1915–1921, a więc w okresie politycznie przejściowym i niezwykle trudnym dla Austrii. 11 listopada 1918 r. upadła monarchia Habsburgów, upadło potężne cesarstwo austro-węgierskie. Miał liczne grono uczniów, w tym takie znane postaci jak Johann Müllner, Alfred Grund, Fritz Machatschek, Norbert Krebs, Hugo Hassinger, Otto Lehmann, Gustav Göttinger i Erwin Hanslik.

20 maja 1927 r. E. Brückner niespodziewanie umiera. Kierował Zakładem Geografii Fizycznej na Uniwersytecie w Wiedniu przez 21 lat.

Fritz Machatschek (1876–1957)

Studia odbył w Wiedniu. W 1899 r. przedstawił pracę doktorską pt. *Die Gletscher der Sonnblickgruppe*. Promotorem tej pracy był Albrecht Penck. Następnie podjął studia u F.v. Richthofena w Berlinie i u Alberta Heima w Zürichu. Po studiach dwa lata był nauczycielem gimnazjum w Brnie. W 1904 r. wraca do Wiednia i pracuje jako nauczyciel geografii w słynnym gimnazjum Maximiliana. W 1906 habilituje się na podstawie pracy *Schweizer Jura*. Wykłada w Instytucie Geograficznym w Wiedniu (Privatdozent) glaciologię, geografii regionalną północnej Europy, Ameryki, Azji i regionów polarnych. Pierwsza wojna światowa zastaje go w rosyjskim Turkiestanie. Po szczęśliwym powrocie z Turkiestanu w 1915 r. obejmuje katedrę geografii fizycznej na niemieckim uniwersytecie w Pradze. W latach 1924–1928 pracuje na Uniwersytecie w Zürichu. Po śmierci E. Brücknera powołano go na Katedrę Geografii Fizycznej w Wiedniu (Fischer, 1993). Pozostaje tu tylko 6 lat – w 1934 r. obejmuje po słynnym badaczu polarnym E.v. Drygalskim Katedrę Geografii Fizycznej w Monachium (Bernleithner, 1955).

F. Machatschek rozpoczął i zakończył swoją karierę naukową poza granicami Austrii. Prowadził badania naukowe między innymi w Jurze Szwajcarskiej (praca habilitacyjna), Norwegii, Tien-szanie, Turkiestanie i na obszarach pustynnych Kara-kum i Kizył-kum (Bernleithner, 1955). Wynikiem jego badań jest m.in. monografia *Länderkunde Westturkiestans*. Do najwybitniejszych jego prac należą: *Geomorphologische Studien in skandinavischen Hochgebirge*, *Der westliche Tienschan*, *Länderkunde Russischen Turkiestan*, *Länderkunde von Mitteleuropa* oraz *Das relief der Erde* (I tom – 1938, II tom – 1940). Razem z E.v. Drygalskim wydał podręcznik glaciologii *Gletscherkunde* (Bernleithner, 1955, Finsterwalder, 1958).

Johann Sölch (1883–1951)

Urodził się w 1883 r. w Wiedniu, tu także odbył studia; był uczniem Albrechta Pencka. Później pracował jako nauczyciel gimnazjalnym w Wiedniu i Grazu. W 1920 r. otrzymał katedrę w Innsbrucku, a w 1928 w Heidelbergu, zaś siedem lat później – w Wiedniu. Prowadził katedrę w niezwykle trudnym okresie politycznym i gospodarczym. Był rektorem, a później prorektorem wiedeńskiego Uniwersytetu, a więc był silnie zaangażowany w sprawy naukowo-organizacyjne. Był członkiem zwyczajnym Austriackiej Akademii Nauk. Nadano mu doktorat honorowy Uniwersytetu w Glasgow (Götzing, 1953). Był członkiem honorowym wielu geograficznych towarzystw. Te wszystkie zaszczyty i wyróżnienia zawdzięczał swoim osiągnięciom naukowym i niezwyklej pracowitości (Götzing, 1953). Był człowiekiem o bardzo szerokich zainteresowaniach badawczych, ale głównie prowadził badania w Alpach (Götzing, 1953; Fischer, 1993). Największe uznanie uzyskała jego monografia *Fluss- und Eiswerk in den Alpen zwischen Ötztal und St. Gotthard (Wpływ erozji rzecznej i egzaracji lodowcowej na rzeźbę wysokogórską)*. W pracy tej wytyczył nowe drogi badania rzeźby wysokogórskiej, żaden geomorfolog i geolog alpejski w swoich badaniach nie może jej pominąć (Götzing, 1953). Ta wielka monografia powstała w wyniku kilkuletnich prac badawczych w terenie w okresie jego pobytu w Innsbrucku, a później w Heidelbergu. Za największe osiągnięcie jego życia uznaje się dwutomową monografię *Die Landschaften des britischen Inselreiches* (krajobrazy brytyjskiego wyspowego królestwa). Tom pierwszy obejmuje charakterystykę rzeźby Anglii i Walii, drugi zaś dotyczy obszarów Szkocji i Irlandii (ukazały się w latach 1951 i 1952). Monografie te są efektem kilkuletnich prac terenowych i studiów olbrzymiej literatury angielskiej (cytuje ponad 1000 pozycji literatury angielskiej!). Sölch mówił płynnie po angielsku i miał w Anglii wielu oddanych przyjaciół.

Hans Spreitzer (1897–1973)

Urodził się 25 sierpnia 1897 r. w Lambrecht-Steirmark, zmarł w 1973 w Wiedniu. Był profesorem zwyczajnym i kierownikiem Katedry Geografii Fizycznej na Uniwersytecie w Wiedniu w latach 1952–1968.

Do gimnazjum uczęszczał w Grazu, gdzie geografii i historię wykładał Johann Sölch. Maturę zdał z wyróżnieniem. W 1915 r. jako ochotnik zgłasza się do wojska i zostaje skierowany na front wschodni. W następnym roku, w czasie walk we wschodniej Galicji, w toku tzw. ofensywy Brusilowa, dostaje się do niewoli rosyjskiej. Zostaje osadzony w obozie jenieckim w obwodzie permskim na Uralu. W czasie pobytu w obozie w pełni opanował język rosyjski. W końcu sierpnia 1918 r. wraca do ojczyzny. Rozpoczyna studia na Uniwersytecie w Grazu, gdzie znów spotyka się z J. Sölchem, wówczas docentem i pełniącym obowiązki kierownika katedry. Obok geografii studiuje historię. W roku 1922 zdaje egzamin nauczycielski upoważniający go do nauczania geografii i historii w szkole średniej (Rungaldier, 1967). Po studiach był nauczycielem gimnazjalnym w Grazu, Donawitz i Klagenfurcie.

W 1927 roku prof. E. Obst z Technicznej Wyższej Szkoły w Hannoverze (TH) zaprasza go na asystenturę w tamtejszym Instytucie Geograficznym. Potrzebny tam był pracownik naukowy z dobrą znajomością języka rosyjskiego w związku z badaniami prowadzonymi na obszarze Niżu Rosyjskiego w ZSRR (Rungaldier, 1967). Pracując w Austrii Spreitzer zajmował się badaniami Alp, natomiast w czasie pobytu w Hannoverze podejmuje badania na obszarze Niżu Niemieckiego i Średniogórza (Deutsche Mittelgebirge). W 1930 r. habilituje się na podstawie pracy o genezie dolin (*Die Talgeschichte und Oberflächengestaltung im Flussgebiet der Innerste*). Ten temat pracy zaproponował mu Albrecht Penck. Już jako docent prowadzi wykłady w Technicznej Wyższej Szkole w Hannoverze oraz w „Leibnizakademii” (wyższa szkoła gospodarki i zarządzania). W tym czasie podejmuje też podróże badawcze do ZSRR i na Węgry. Głównym problemem badawczym są zagadnienia związane z okresem czwartorzędu. W ZSRR podejmuje badania na obszarze o niezwykle skomplikowanej budowie geologicznej, przerwanej przez II wojnę światową; badań tych nigdy nie ukończył (Fink, 1972).

W 1936 roku otrzymuje tytuł profesora nadzwyczajnego i kieruje Instytutem Geograficznym w Hannoverze. W 1939 przez krótki okres pracuje w Instytucie Geograficznym w Innsbrucku. W latach 1939–1945 zostaje profesorem zwyczajnym i dyrektorem niemieckiego Uniwersytetu w Pradze (Rungaldier, 1967). W 1952 roku przenosi się do Wiednia i zostaje kierownikiem Katedry Geografii Fizycznej. Kontynuuje rozpoczęte wcześniej badania we wschodnich Alpach z zakresu geomorfologii glacialnej – plejstoceńskie zasięgi lodowców

w dolinie Muru. Podejmuje też wielkie podróże badawcze do środkowej i południowej Afryki oraz do Azji. Interesuje się morfogenezą rzeźby obszaru wysokogórskiego Ale-Dag w górach Taurus. Wyniki badań z gór Taurus dotyczące rzeźby glacialnej i peryglacialnej opublikował w 1971 r.

We wszystkich ośrodkach geograficznych, w których pracował, skupiał wokół siebie grono uczniów, którzy później obejmowali asystentury i stanowiska profesorów w Austrii i Niemczech. W okresie działalności w Wiedniu do jego uczniów należeli: H. Riedl, W. Schlegel, W. Kurz, F. Zwittkovitz, H. Fischer i H. Nagl (Rungaldier, 1967).

Szczególne zasługi ma Hans Spreitzer dla Austriackiego Towarzystwa Geograficznego (ÖGG), którego członkiem był od 1925 r. Po przyjeździe do Wiednia zostaje w 1952 r. wybrany wiceprezydentem, a w 1955 prezydentem i pełni tę funkcję przez okres 7 lat. Z pełnym zapałem organizuje obchody stulecia Towarzystwa (1856–1956). W roku 1965 znów zostaje wybrany prezydentem Towarzystwa, ale z uwagi na pogarszający się stan zdrowia składa rezygnację.

H. Spreitzer pełnił szereg odpowiedzialnych funkcji. Był dziekanem Wydziału Filozoficznego w Graz (1950/51) i w Wiedniu (1959/60), członkiem senatu Uniwersytetu Wiedeńskiego (1961–1964). Otrzymał szereg wyróżnień: w 1943 r. został wybrany członkiem Niemieckiej Akademii Nauk w Pradze, a w 1953 członkiem Austriackiej Akademii Nauk oraz członkiem Niemieckiej Akademii Przyrodników Leopoldine w Halle. Otrzymał medale zasługi Uniwersytetów w Hannoverze, Monachium, Lizbonie i Amsterdamie. Został członkiem honorowym towarzystw geograficznych w Hannoverze, Paryżu, Belgradzie, Frankfurtie n. Menem i we Wiedniu (Rungaldier, 1967).

Julius Fink (1918–1981)

W latach 1937–1944 studiował geografii i geologię na Uniwersytecie w Wiedniu. Studiował z przerwami z powodu powołania go do wojska. Na froncie został ranny i przez dłuższy czas przebywał w szpitalu. W latach 1944–1967 był asystentem w Instytucie Geologii Uniwersytetu Wiedeńskiego i jednocześnie asystentem w Instytucie Badań Gleb i Geologii Uniwersytetu Gleboznawczego w Wiedniu (Universität für Bodenkultur). W 1950 r. uzyskuje habilitację na podstawie rozprawy o glebach kopalnych w lessach (*Fossilien Böden des Lösses von Niderösterreich*). W pracy tej uwypukla znaczenie kopalnych gleb występujących w obrębie pokładu lessu dla paleoklimatologii i stratygrafii czwartorzędu (Brunnaker, 1978).

W tym czasie zaczyna też współpracę z wieloma specjalistami w zakresie lessów w Europie Środkowej. Występuje z inicjatywą powołania w ramach Asocjacji do Badań Czwartorzędu (INQUA) Komisji Lessu i zostaje jej pierwszym przewodniczącym. Proponuje wykorzystanie metod radiowęglowych do datowa-

nia gleb kopalnych. W 1951 r. opracował mapę typów gleb występujących na obszarze Austrii do Atlasu Szkolnego. Opracował też do atlasów geologiczno-tektoniczną mapę Austrii i mapę geologiczną Europy w skali 1:5 mln.

Interesują go problemy czwartorzędu całej Austrii, a szczególnie obszaru wiedeńskiego. Na VI Kongres INQUA w Polsce w 1961 r. przygotował referat i artykuł dotyczący okresu Würmu na obszarze Austrii. W 1965 r. przedstawia obszerne opracowanie na temat plejstocenu wschodniej Austrii, a w 1971 ogłasza wyniki badań profilu lessu w Krems, węzłowego dla stratygrafii plejstocenu obszaru naddunajskiego (Brunnaker, 1978). Ma też współudział w opracowaniu mapy rozmieszczenia lessu w Europie, wydanej w skali 1:2,5 mln.

W 1967 r. zostaje kierownikiem Katedry Geologii na Uniwersytecie Gleboznawczym, a w 1969 – profesorem zwyczajnym i kierownikiem Katedry Geografii Fizycznej Uniwersytetu Wiedeńskiego (Fischer, 1973; Brunnaker, 1978). W 1978 r. uczniowie i przyjaciele zorganizowali z okazji jego 60 urodzin sesję naukową. Wszystkie wygłoszone z tej okazji wykłady zostały opublikowane w specjalnym tomie. W tej sesji w Wiedniu uczestniczyło kilkudziesięciu naukowców z prawie wszystkich państw europejskich: gleboznawców, geologów i geomorfologów, a wśród nich Stefan Kozarski i Jan Szupryczyński z Polski. W uznaniu zasług badawczych z zakresu geologii, geomorfologii i pedologii J. Fink zostaje w 1972 r. wybrany członkiem korespondentem, a w 1974 członkiem zwyczajnym Austriackiej Akademii Nauk. Wysoką pozycję naukową uzyskał w wyniku badań plejstocenijskiego lessu. Profesor Fink był wieloletnim prezydentem Austriackiego Towarzystwa Gleboznawczego, a później jego członkiem honorowym. Był członkiem honorowym wielu towarzystw zagranicznych. Za swoje zasługi naukowe i organizacyjne otrzymał Wielki Order Zasługi dla Republiki Austrii.

Zmarł niespodziewanie w dniu 2 kwietnia 1981 r.

Hans Fischer

Urodził się 2 listopada 1931 r. w Hagenberg w Górnej Austrii. Maturę uzyskał w 1952 roku w Linzu. Studiował w latach 1956–1964 na Uniwersytecie w Wiedniu geografię, geologię i historię. Pracę doktorską obronił w 1964 r., a jego promotorem był Hans Spreitzer. Habilitował się 5 lat później, też w wiedeńskim Instytucie Geografii. W roku akademickim 1962/63 był asystentem w Instytucie Geologicznym w Grazu, zaś w latach 1964–1972 asystentem i starszym asystentem (od 1968) w Instytucie Geografii Uniwersytetu we Wiedniu. Przez kolejne 10 lat był profesorem zwyczajnym w Instytucie Geografii Uniwersytetu w Kolonii w Niemczech. W 1982 r. wraca do Wiednia i obejmuje kierownictwo katedry geografii fizycznej. Pełni tę funkcję przez 20 lat do 2002 i przechodzi na emeryturę.

H. Fischer prowadzi badania z zakresu geomorfologii glacialnej i strukturalnej oparte na wieloletnim kartowaniu w terenie. Jest gorącym zwolenni-

kiem kartowania geomorfologicznego. Prowadził szczegółowe badania na terenie Masywu Czeskiego (północna część Austrii). Badał genezę i rozwój rzeźby na podłożu krystalicznym (powierzchnie zrównania i rzeźba peryglacjalna). W dolinie Dunaju i jego dopływów badał systemy plejstoceńskich poziomów terasowych, a na przedpolu alpejskim interesowała go trzeciorzędowa i plejstoceńska rzeźba strukturalna.

W swoich badaniach szeroko wykorzystuje zdjęcia lotnicze. Jest współautorem (1969 r.) atlasu zdjęć lotniczych Austrii z obszernym komentarzem objaśniającym typy krajobrazu Austrii. Atlas zawiera 80 kolorowych zdjęć lotniczych i wraz z tekstem objaśniającym obejmuje 198 stron (*Luftbildatlas Österreich-Wien-Neumünder*). Poza Austrią prowadził badania w Egipcie (dolina Nilu) oraz w Himalajach, Chinach i Tien-szanie (Szupryczyński, 1991).

W Tien-szanie w 1990 r.

Od lewej: Hans Fischer, Jan Szupryczyński, Andriej Orłow i Xie Zichu

Hans Fischer przez wiele lat był przewodniczącym Komisji Geomorfologii Austriackiego Towarzystwa Geograficznego. Jako przewodniczący tej Komisji w lipcu 1994 r. zorganizował w Wiedniu pierwszą środkowoeuropejską konferencję geomorfologów. Wzięło w niej udział 149 geomorfologów, a wygłoszono 54 referaty. Obrady odbywały się w pięknej, wielkiej auli Uniwersytetu Wiedeńskiego. Po obradach zorganizowano dwie wycieczki, w tym 5-dniową prowadził H. Fischer na przedpolu Alp i w Alpach (Dachstein). Wycieczka, w której brało

udział 45 osób (wyraziło chęć ponad 60), była wzorowo przygotowana merytorycznie i organizacyjnie.

Wielką wagę przywiązywał do pracy dydaktycznej ze studentami. Perfekcyjnie przygotowywał wykłady oraz praktyki terenowe. Był organizatorem i współorganizatorem studenckich wycieczek w kraju i za granicą (m.in. do Polski, Rosji, na Węgry, do Egiptu, Tunezji, Chile, Peru i do Argentyny, Republiki Południowej Afryki, Namibii i Maroka).

Jest członkiem Austriackiego Towarzystwa Geograficznego (ÖGG) od 1956 r. Był członkiem zarządu głównego w latach 1964–1972, sekretarzem generalnym towarzystwa w latach 1967–1970. W 1984 r. został wybrany prezydentem towarzystwa. Pełnił tę funkcję do 1989, a wiceprezydenta do 1992 r. Był organizatorem wycieczek dla członków towarzystwa. W roku 1995, w uznaniu za aktywną współpracę z polskimi geografami, został wybrany członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Katedra Geografii Fizycznej w Wiedniu była nieobsadzona przez 4 lata. W 2006 r. jej kierownikiem został Thomas Glade.

Kontakty polsko-austriackie

W Wiedniu studiowało wielu Polaków, a między innymi Antoni Rehman, późniejszy pierwszy profesor geografii na uniwersytecie we Lwowie. W półroczu zimowym 1881/1882 słuchał on wykładów F. Simoniego. Rehman uczestniczył też aktywnie w pracach Wiedeńskiego Towarzystwa Geograficznego i w 1896 r., z okazji 50-lecia istnienia tego towarzystwa został mianowany jego członkiem korespondentem (Harasimiuk, 2008). Franciszek Czerny-Schwarzenberg, profesor geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego, z wykształcenia historyk, odbył dodatkowe studia geograficzne we Wiedniu. W latach 1895/96 Eugeniusz Romer przebywał jako stypendysta u Albrechta Pencka w Wiedniu. W swoich pamiętnikach pisze „W niedzielę wyjeżdżałem normalnie na wycieczkę z profesorem Penckiem, już wówczas największą sławą w dziedzinie genezy krajobrazu lodowcowego i minionego zlodowacenia” (Romer, 1988, s. 69).

Stefan Rudnicki (Rudnycki), Ukrainiec z pochodzenia, uczeń A. Rehmana w latach 1899–1900 studiował geografii fizyczną u A. Pencka w Wiedniu. Ponownie na studiach u A. Pencka był w 1904 r. Wykładów Pencka słuchał też Walerian Łoziński (1880–1943), który w 1909 r., jako pierwszy w Europie, zwrócił uwagę na ślady peryglacjalnego czwartorzędowego przekształcenia rzeźby w Europie Środkowej. Stanisław Pawłowski (1882–1940), zanim trafił na uniwersytet we Lwowie, w latach 1902–1903 odbył studia u A. Pencka w Wiedniu (Harasimiuk, 2008). Studiował tu także Józef Staszewski (1887–1966); (Drwał, 2008), prawdopodobnie uczestniczył w wykładach E. Brücknera.

Studia w Wiedniu ukończył i obronił pracę doktorską Ludomir Sawicki (Kortus, 2000; Jackowski, 2008). Habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim

4 lipca 1910 r. Jednym z recenzentów jego rozprawy habilitacyjnej był Franciszek Czerny, który krytykując jego dorobek naukowy uważał, że wiele jego rozpraw ma charakter „zbyt jednostronny – geologiczno-geomorfologiczny, i że nadmiernie ulega poglądom głoszonym przez Williama Morrisa Davisa, Albrechta Penccka i Eduarda Brücknera” (Jackowski i Sołjan, 2009, s. 105). Sawicki utrzymywał stałe i żywe kontakty z Instytutem Geograficznym w Wiedniu. Był przez krótki okres po studiach pracownikiem tego instytutu. Już jako docent Uniwersytetu Jagiellońskiego zorganizował tuż przed I wojną światową wielką wyprawę terenową w dniach 10–18 lipca 1914 r. Trasa tej wyprawy prowadziła od Piwnicznej poprzez Pieniny, Podhale, znaczą część Tatr, Słowacki Kras aż do Żyliny. Część wycieczki (od 14 lipca) odbywała się wspólnie ze studentami z Wiednia. Wiedeńczykom przewodzili Eugen Oberhummer oraz Norbert Krebs. Przy pożegnaniu w Żylinie uczestnicy obiecali sobie częściej podejmować tego typu wyprawy (Jackowski i Sołjan, 2009, s. 107). Nie udało mi się ustalić, czy w późniejszym okresie doszło do tego typu wypraw.

W 1915 i 1916 r. Eugeniusz Romer przebywa w Wiedniu na emigracji. Wyjechał ze Lwowa, gdzie kierował Instytutem Geografii Uniwersytetu Lwowskiego, gdyż uznał, że sytuacja armii austriackiej jest tak zła, że zajęcie Lwowa przez Rosjan jest kwestią krótkiego czasu. A wtedy on sam może znaleźć się w bardzo trudnym położeniu, ponieważ występował w obronie polskość tych ziem. Wygłaszane przez niego patriotyczne przemówienia były wrogie wobec caratu (Romer, 1985, s. 106). W czasie swego pobytu w Wiedniu E. Romer „nawiązał liczne kontakty z wiedeńską uchodźczą Polonią, a także z kilku profesorami Uniwersytetu Wiedeńskiego” (Romer, 1985, s. 122). Być może spotykał się również z ówczesnym kierownikiem Katedry Geografii Fizycznej Eduardem Brücknerem. W Wiedniu opracował i wydał *Geograficzno-statystyczny atlas Polski* – dzieło, które odegrało rolę w ustaleniu granic odradzającego się państwa Polskiego. Atlas wydrukowała prywatna wiedeńska firma kartograficzna Freitag und Berndt. Pierwszy zeszyt ukazał się w grudniu 1915 r., pozostałe zaś w roku następnym. Edmund Romer we swoich wspomnieniach o ojcu pisze: „nową troską Ojca jest wysyłanie atlasu poza obszar państw centralnych. Wiele egzemplarzy wędruje różnymi drogami do państw neutralnych, do Szwajcarii, Szwecji...” (Romer, 1985, s. 149). Wydanie atlasu wywołuje niespodziewane skutki. Niemiecki Wojskowy Sztab Główny żąda od władz austriackich aresztowanie Eugeniusza Romera za zdradę stanu. Głównym ekspertem, „który informował i inspirował Niemiecki Sztab Główny, co do atlasu był Albrecht Penck, sławny niemiecki profesor geografii, ongiś mistrz Ojca w okresie studiów wiedeńskich” (Romer, 1985, s. 149). Władze austriackie były jednak odmiennego zdania. Arcyksiążę Stefan Habsburg zaprosił Eugeniusza Romera, aby mu osobiście przedstawił i objaśnił atlas, i „wyraził wielkie uznanie dla atlasu” (Romer, 1985, s. 150).

Nikt nie neguje wkładu Albrechta Pencka w rozwój geomorfologii, szczególnie jego działalności twórczej w okresie wiedeńskim do 1906 r. Natomiast gdy był już profesorem w Berlinie, ujawniło się jego wyraźne antypolskie nastawienie, co przejawiało się nie tylko w jego stosunku do *Atlasu* – także później głosił hasła wrogie wobec Polski, krytykując głównie układ terytorialny Polski po I wojnie światowej, między innymi w sprawie słynnego „korytarza”.

Z początkiem 1916 r. (gdzieś w styczniu lub lutym) Eugeniusz Romer wygłosił w Wiedniu publiczny odczyt o swoim *Geograficzno-statystycznym atlasie Polski* (Romer, 1985, s. 150). Odczyt odbył się w amfiteatralnej sali bodaj Uniwersytetu Wiedeńskiego. Słuchaczy przybyło mało, sala czyniła wrażenie pustej. Profesor Romer przedstawił krótką historię atlasu i jego treści. „Na ekranie zaczęły pojawiać się barwne mapy ilustrujące słowa Ojca. Było ich wiele, dwadzieścia, może trzydzieści. Mnóstwo konkretów i szczegółów, ale prelegent zniewalał do uwagi coraz bardziej barwnym językiem i dźwięcznym głosem” (Romer, 1985, s. 150). „Na tle atlasu zarysował się obszar Polski (wraz ze Śląskiem i Gdańskiem). Prelegent mówił o Polsce niemal tak, jakby już istniała. Choć sala wiała pustką, choć tak nieliczna była publiczność, temperatura rosła, a gdy padło ostatnie słowo, wszyscy zerwali się na nogi wśród gwałtownej burzy oklasków” (Romer, 1985, s. 151).

W 1917 r. Eugeniusz Romer stanął przed sądem z oskarżenia niemieckiego Sztabu Głównego pod zarzutem zdrady, bo wysłał swój *Atlas Polski* poza granice państw centralnych. „Wówczas opinia gen. Hübla, komendanta austriackiego Wojskowego Instytutu Kartograficznego, że jest to dzieło ściśle naukowe, obaliła oskarżenie” (Romer, 1985, s. 299).

W III Kongresie Międzynarodowej Asocjacji do Badań Czwartorzędu (INQUA) w dniach 1–9 września 1936 r. w Wiedniu brali udział Rajmund Galon, Mieczysław Klimaszewski i Stanisław Pawłowski. Galon i Klimaszewski uczestniczyli też w pokongresowej wycieczce naukowej (9–23 września) na przedpole Alp i w Alpy Austriackie (Klimaszewski, 1990). Kongres w Wiedniu był zorganizowany przez Instytut Geograficzny Uniwersytetu Wiedeńskiego. Główne referaty o czwartorzędzie alpejskim wygłosili między innymi A. Penck, F. Machatschek i J. Sölch, a więc byli kierownicy katedry geografii fizycznej i aktualny wówczas kierownik tej katedry (Sölch).

Wiadomo mi, że kontakty naukowe z prof. Juliuszem Finkiem utrzymywał prof. Rajmund Galon. W lipcu 1974 r. gościliśmy w Toruniu 32-osobową wycieczkę studentów i pracowników naukowych z Instytutu Geograficznego Uniwersytetu w Wiedniu. Kierownikiem wycieczki był J. Fink. W październiku 1989 r. gościł w Zakładzie Geomorfologii i Hydrologii Nizu w Toruniu prof. Hans Fischer, w tym czasie kierownik Katedry Geografii Fizycznej w wiedeńskim Instytucie Geografii. Nawiązana została oficjalna współpraca naukowa pomiędzy Instytutem Geografii i PZ PAN a Instytutem Geografii w Wiedniu w zakresie geografii fizycznej – głównie geomorfologii. Latem 1990 r. Hans Fischer i Jan

Szupryczyński prowadzili wspólne badania naukowe w Tien-szanie w ramach wyprawy naukowej zorganizowanej przez Instytut Geografii AN ZSRR.

W tym miejscu pozwalam sobie przytoczyć niektóre fragmenty listu profesora Alfreda Jahna, który zachowałem w moim prywatnym archiwum (list z 20 II 1996 r.). „Pozwalam sobie załączyć dwie odbitki rozprawki, którą napisałem po pobycie w Austrii, w Alpach w 1991 r. Mam zwyczaj, że prowadzę moje badania naukowe wszędzie, gdzie rzuci mnie los. Gdy się znalazłem w Tyrolu (byłem tam ponad miesiąc) zająłem się stożkami usypiskowymi. Tym zagadnieniem interesowałem się w krajach polarnych i w Tatrach, a wyniki moich badań opublikowałem. Ten wstęp jest potrzebny, ponieważ to co Panu posyłam nie chcieli mi drukować moi austriaccy koledzy (Heuberger w Salzburgu i Pazelt w Innsbrucku), więc wydałem ten przyczynek w Polsce. Obaj wymienieni Panowie mają go w maszynopisie, gdyż zgodziłem się, aby z niego korzystali, jeśli pracę nie opublikują. Oni mieli pierwszeństwo...”. „Obawiam się, że obaj wymienieni panowie uznali, że nie miałem prawa prowadzić badania w Austrii. Czy mieli rację? To było prawdopodobnie (tego nie powiedzieli wyraźnie), przyczyną, że pracy nie ogłoszono w Austrii...”. „Geograf nie może się ograniczyć do swojej parafii, jesteśmy obywatelami całego globu. Zwłaszcza ci – ja do nich należę – którzy uprawiają geomorfologię klimatyczną. Miałem jeszcze dodatkowe prawo – mój ojciec z urodzenia był Austryjakiem, a Polakiem stał się z wyboru, i to dobrym. W czasie okupacji miał z tego powodu kłopoty, ale Volkslisty – chociaż mu grożono – nie podpisał. Mógł to życiem zapłacić...”.

W semestrach letnich 1994 i 1996 na zaproszenie Instytutu Geografii prowadziłem w Wiedniu wykłady (*Gastprofessor*) z geografii regionów polarnych, geografii regionalnej obszarów byłego ZSSR i geografii fizycznej Polski. We wrześniu 1994 r. wraz z H. Fischerem prowadziliśmy 2-tygodniową wycieczkę studentów wiedeńskich w Polsce: od Tatr po Bałtyk. Uczestnicy tej wycieczki mile wspominali pobyt w Morskim Oku, spływ Dunajcem przez Pieniny, Kraków, Góry Świętokrzyskie, Toruń i pradolinę Noteci, Gdańsk i Półwysep Helski. Sprawozdanie naukowe z tej wycieczki złożono w archiwum Instytutu Geografii w Wiedniu. W wycieczce uczestniczył również ówczesny prezydent Austriackiego Towarzystwa Geograficznego dr Walter Petrovitz i pracownik naukowy Peter Fritz. P. Fritz był też w 1995 r. organizatorem dużej wycieczki Austriackiego Towarzystwa Geograficznego w Sudety i na obszar Górnego Śląska. W 1998 r. zorganizowałem kilkudniową wycieczkę naukową pracowników Zakładu w Toruniu do Austrii. Program naukowy tej wycieczki przygotowałem razem z H. Fischerem. We wrześniu 2001 r. uczestniczyłem w Sesji Jubileuszowej z okazji 70-lecia urodzin H. Fischera w Instytucie Geografii i Badań Regionalnych w Wiedniu. W październiku tego roku H. Fischer uczestniczył w objeździe terenowo-badawczym zorganizowanym przez dr. M. Błaszkiwicza na Mazurach, a 24 października 2004 r. był uczestnikiem konferencji pt. „Rekonstrukcja i prognoza zmian środowiska przyrodniczego w badaniach geograficznych”.

Konferencję tę zorganizowali dr dr Miroslaw Błaszkiwicz i Piotr Gierszewski z Zakładu Geomorfologii i Hydrologii Niżu IGiPZ Pan w Toruniu.

*

Serdecznie dziękuję Prof. Hansowi Fischerowi za liczne informacje o działalności Instytutu Geografii i Badań Regionalnych w Wiedniu, a szczególnie działalności prof. prof. H. Spreitzera i J. Finka. Dziękuję również Recenzentom za wnikliwą analizę tekstu, przede wszystkim zaś za uwagi dotyczące osoby Albrechta Pencka.

Piśmiennictwo

- Bernleithner E., 1955, *Das Geographische Institut der Universität Wien*, Geographischer Jahresbericht aus Österreich, 25 (1953–54), Wien, s. 132–145.
- , 1965, *Sechshundert Jahre Geographie an der Wiener Universität*, Studien zur Geschichte der Universität Wien, III, Wien, s. 55–125.
- Bobek H., Spreitzer H., 1955, *Hundert Jahre Geographisches Institut der Universität Wien*, Geographischer Jahresbericht aus Österreich, 25 (1953–1954), Wien, s. V–VII.
- Brunnaker K., 1978, *Julius Fink – 25 Jahre Quartär – Forschung*, Beiträge zur Quartär und Landschaftsforschung, Festschrift zum 60. Geburtstag von Julius Fink, Verlag Ferdinand Hirt, Wien, s. IX–XI.
- Drwal J., 2008, *Gdański ośrodek badań geograficznych*, [w:] *Historia geografii polskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 437–445.
- Fink J., 1972, *Professor Dr. Hans Spreitzer, 75 Jahre*, Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft, 114, Wien, s. 364–366.
- Fischer H., 1993, *Geomorphology in Austria*, [w:] *The Evolution of Geomorphology: A Nation-by Nation Summary of Development*, John Wiley & Sons, Chichester, s. 45–49.
- , 1995, *Die 1. Mitteleuropäische Geomorphologentagung – Wien 1994*, Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft, 137, Wien, s. 10–19.
- Götzinger G., 1953, *Prof. Dr.Dr.h.c. (Glasgow) Johann Sölch*, Mitteilungen der Geologischen Gesellschaft in Wien, 44 (1951), s. 275–277.
- Harasimiuk K., 2008, *Instytut Geograficzny we Lwowie (1883-1939)*, [w:] *Historia geografii polskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 325–336.
- Jackowski A., 2008, *Krakowski ośrodek badań geograficznych*, [w:] *Historia geografii polskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 298–324.
- Jackowski A., Sołjan I., 2009, *Z dziejów geografii na Uniwersytecie Jagiellońskim (XV–XXI wiek)*, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Kraków.
- Kainrath W., 1996, *Friedrich Simony (1813-1896), Ein Lebensbild des Alpenforschern und ersten Ordinarius für Geographie an der Universität Wien*, Geographisches Jahresbericht aus Österreich, 53 (1994), Wien, s. 9–23.
- Klimaszewski M., 1990, *Wyjazdy zagraniczne*, maszynopis w archiwum Zakładu Geomorfologii i Hydrologii Niżu IGiPZ PAN w Toruniu.
- Kortus B., 2000, *Jubileusz geografii krakowskiej i geografii polskiej*, [w:] *Geografia w Uniwersytecie Jagiellońskim 1849–1999*, tom V, UJ, Kraków, s. 27–34.
- Kretschmer I., 1996, *Kartographische Arbeiten Friedrich Simonys*, Geographischer Jahresbericht aus Österreich, 53(1994), Wien, s. 43–61.
- Lehmann E., 1959, *Elbrecht Penck eine Gedächtnisrede*, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Vorträge und Schriften, 64, Berlin, s. 1–24.

- Lichtenberger E., 1988, *Standort und Entwicklung der österreichischer Geographie 1975–1986*, Geographischer Jahresbericht aus Österreich, 45, Wien, s. 46–80.
- Machatschek F., 1928, *Die Physiogeographie an der Wiener Universität*, Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien, 71, Wien, s. 228–240.
- Nagl H., 1996, *Friedrich Simony als Hochgebirgsforscher und Glaziologe. Bewertung seines Werkes aus österreichischer und internationale Sicht*, Geographischer Jahresbericht aus Österreich, 53(1994), Wien, s. 25–41.
- Neef E., 1958, *Albrecht Penck und die Eiszeitforschung in Norddeutschland* – tekst wykładu wygłoszonego 10 października 1958 w Lipsku (Geographisches Kolloquium) z okazji 100-letniej rocznicy Albrechta Pencka, Lipsk.
- Oberhummer E., 1928, *Eduard Brückner. Sein Leben und Wirken*, Mitteilungen des Geographischen Gesellschaft Wien, Band 71, Wien, s. 7–19.
- Romer E., 1985, *Geograf trzech epok – wspomnienia o ojcu*, Czytelnik, Warszawa.
- , 1988, *Pamiętniki – problemy sumienia i wiary*, Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”, Kraków.
- Rungaldier R., 1967, *Prof. Dr. Hans Spreitzer zum 70. Geburtstag*, Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft, 109, Wien, s. 429–434.
- Sölch J., 1946, *Albrecht Penck*, Mitteilungen des Geographischen Gesellschaft Wien, 89, Wien, s. 88–122.
- Szupryczyński J., 1991, *Międzynarodowa wyprawa „Chan-Tengri 1990”*, Przegląd Geograficzny, 63, 3-4, s. 467–470.
- , 1995, *Środkowoeuropejska konferencja geomorfologów, Austria, 15–17 VII 1994*, Przegląd Geograficzny, 67, 1-2, s. 191.
- Wohlschlägl H., 1996, *Friedrich Simony (1813-1896), zum 100 Todestag der ersten Ordinarius für Geographie an der Universität Wien*, Geographischer Jahresbericht aus Österreich, 53 (1994), Wien, s. 7–8.

[Wpłynęło: maj; poprawiono: lipiec 2010 r.]

JAN SZUPRYCZYŃSKI

DEVELOPMENT OF PHYSICAL GEOGRAPHY AT VIENNA UNIVERSITY

This paper seeks to outline the history and present structure of the Physical Geography Department at Vienna University, by describing its institutional development and characterizing the successive chairholders and their most important research fields.

Around the middle of the 19th century, extensive reform of the educational system paved the way for the introduction of geography as an independent fields of study at the universities of the then Austro-Hungarian Empire. The very first geography chair at Vienna University came into being in 1851, after its foundation had first been proposed by first holder, Friedrich Simony. The latter was in fact a pharmacist by trade, though an ardent student of the geomorphological and vegetational features of the Austrian Alps, as well as a self-taught cartographer and gifted painter of realistic nature scenes.

In 1885 the Department of Geography as such was founded, with two chairs, one for “Physical Geography” and one for “Cultural and Historical Geography”. This same structure was adopted by many other geographical institutes later on. Only after World

War II were further chairs, and positions for associate professors, added to the list, with a view to “Regional Geography”, “Cartography”, “Regional Research and Regional Planning”, and “Landscape Ecology, Hydrology and Climatology” being catered for.

Many of the Vienna Professors have been eminent figures in university geography well-known in academia throughout the world. Throughout this centre’s history there has also been a lively “import” and “export” of scholars, ideas and methods across national boundaries, as well as between fields of knowledge. Furthermore, with many of the teaching staff being polyhistorians, there has been no noticeable trend towards complete separation into the “scientific” and an “arts” branches of geography – as has been the case in so many other departments of geography elsewhere.